

meye başladı. Hz. Ali evlâdına tanınan imtiyazlara ihtimam gösterdi. Eserinde İbnü'l-Müslime'den övgüyle söz eden İbn Tıktakâ'nın ailesi de bunlardan biriydi.

İbnü'l-Müslime'nin giderek artan nüfuzu Kutbüddin Kaymaz'ı rahatsız etti ve Kutbüddin halifeye baskı yaparak İbnü'l-Müslime'nin azledilmesini sağladı, konağını da yağmalattı (12 Şevval 567/7 Haziran 1172). Vezirliğe Zaîmüddin Ebû'l-Fazl Yahyâ b. Ubeydullah, İbnü'l-Müslime'nin üstâdüddâr olan oğlunun yerine Sandal el-Muktefevî getirildi. Yeni vezirin Kutbüddin Kaymaz'ın verdiği tâlimatlar doğrultusunda hareket etmesinden memnun olmayan halife İbnü'l-Müslime'yi tekrar göreve getirmeyi düşündü. Vezir Zaîmüddin Yahyâ'nın âni ölümü de İbnü'l-Müslime'nin vezirlik şansını arttırdı. Ancak Kutbüddin Kaymaz onun tekrar vezir olmasına şiddetle karşı çıktı. İbnü'l-Müslime ve ailesinin Bağdat dışına çıkarılmasını istedi. Bunun üzerine İbnü'l-Müslime bir süre Şeyh Sadreddin Abdürrahîm b. İsmâîl'in zâviyesinde, daha sonra nakib Ebû Abdullah b. Muammer'in evine saklandı. Kutbüddin Kaymaz'ın iktidarı da fazla sürmedi. Halifenin hazinedarı ve sadık adamı Zahîrüddin b. Attâr ile arası açılınca Bağdat'tan uzaklaştırıldı. Kaymaz'ın Musul yolunda ölümünden sonra halife İbnü'l-Müslime'yi yeniden vezirliğe getirdi (570/1175). Zahîrüddin'in muhalefetine rağmen makamını korumayı başaran İbnü'l-Müslime hacca giderken bir bâtinî fedaisi tarafından öldürüldü (4 Zilkade 573/24 Nisan 1178), vasiyetine uyularak Zevzenî Ribâtı'nda babasının yanına defnedildi. Bu suikastın kışkırtıcılarının Halife Müstencid-Billâh ile hazinedar Zahîrüddin b. Attâr olduğu anlaşılmaktadır.

Âlim ve sûfilere yakınlık gösteren ve cömertliğiyle tanınan İbnü'l-Müslime'nin Dârü'l-Adudiyye ismiyle meşhur konağının edip ve şairlerle dolup taşıdığı kaydedilmektedir. Bağdat'ta zamanın en büyük kütüphanelerinden biri onun tarafından kurulmuştur. İbnü'l-Müslime, vezir olmadan önce İbn Hübeyre'nin oğullarının katlinde olduğu gibi rakiplerini saf dışı etmek için her türlü yola başvurmaktan çekinmemiş, vezirliği sırasında Şâfiîler'i kollamış, Hanefîler'e düşmanlık göstererek taraf tutmuştur. Oğullarından üstâdüddâr Kemâleddin Ubeydullah babasının ölümünden sonra gözden düşmüştür. Edip ve şair olan oğlu Ebû Mansûr el-Ferec ailenin edebiyatta önde gelen simasıdır. Onun sayesinde İbnü'l-Müslime ailesi VI. (XII.) yüzyıla ait şiir antolojilerinde adını duyurmuştur. Aile mensup-

ları Dârülhilâfe'nin içinde ve dışında iki ribât yaptırmışlardır. Bunlardan Dârülhilâfe'nin içerisinde bulunan ribâtı İbnü'l-Müslime'nin oğlu Ebû Nasr Ali inşa ettirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Ezrak [el-Fârîkî], *Meyyâfârikîn ve Âmid Târîhi: Artuklular Kısmı* (trc. A. Savran), Erzurum 1992, s. 161, 162, 168; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1415/1995, X, 5430, 5432, 5436, 5438, 5449, 5553, 5558, 5562; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (trc. Abdülkerim Özeydin), İstanbul 1987, XI, 268-359; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, VIII/1, s. 242-350; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 241-242, 244, 247-248; İbnü't-Tıktakâ, *el-Fahrî* (nşr. Muhammed İvaz İbrâhim Bek - Ali el-Cârim Bek), Mısır, ts. (Dârü'l-maârif), s. 281-286; Hindüşah es-Sâhibî, *Tecâribü's-selef der Tevârih-i Hulefâ ve Vüzerâ-yi İşân* (nşr. Abbas İkbâlî), Tahran 1357 hş., s. 317-318; Safedî, *el-Vâfi*, III, 335; İbn Kesîr, *Büyük İslâm Tarihî* (trc. Mehmet Keskin), İstanbul 1995, XII, 471, 524; Süyûtî, *Târîhu'l-hulefâ* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1389/1969, s. 442-448; Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 231; Herbert Mason, *Two Statesmen of Mediaeval Islam*, Mouton 1972, s. 54-55, 63, 69-81, 83; Zambaur, *Manuel*, s. 9; P. A. Mackay, "Patronage and Power in 6th/12th Century Baghdad the Life of the Vizier Adud al-Din Ibn Al-Muzaffar", *St.I*, XXXIV (1971), s. 27-56; "Adud al-Din", *El²* (İng.), I, 212; Cl. Cahen, "İbn al-Muslima", a.e., III, 891-892; K. V. Zetterstéen, "al-Mustađî", a.e., VII, 707; Carole Hillenbrand, "al-Mustađî", a.e., VII, 726; Muhammed Ali Kâzım Bigî, "İbn Müslime", *DMBİ*, IV, 621-622.

SADİ S. KUCUR

İBNÜ'L-MÜSLİME, Reîsürrüesâ

(رئيس الرؤساء ابن المسلمة)

Ebû'l-Kâsım Reîsü'r-rüesâ

Alî b. el-Hasen b. Ahmed b. Muhammed
(ö. 450/1059)

Abbâsî veziri.

Şâban 397'de (Mayıs 1007) doğdu. Abbâsî Devleti hizmetinde bulunan İbnü'l-Müslime ailesine mensuptur. İsmâîl b. Hasan b. Hişâm es-Sarsarî ve Ebû Ahmed el-Farzî gibi âlimlerden hadis tahsil etti. Fıkıh, ferâiz, nahiv ve aruz okudu. Hatîb el-Bağdâdî ondan kitâbet yoluyla hadis almıştır. 437'de (1045-46) Abbâsî Halifesi Kâim-Biemrillâh tarafından vezir tayin edilen İbnü'l-Müslime'ye "reîsürrüesâ, şerefü'l-vüzerâ, cemâlü'l-verâ" lakapları verildi. Halife, ayrıca 20 Cemâziyelevvel 446'da (27 Ağustos 1054) düzenlenen bir törende ona bir hil'at giydirdi ve hakkında övgü dolu ifadelerin yer aldığı bir yazıyı ayakta okudu.

Büyük Selçuklu Devleti kurulmadan önce Şîî Büveyhî hükümdarları, Abbâsî hilâfetinin başşehri Bağdat'a askerî valiler ta-

yin ediyorlardı. Büveyhîler'in son dönemlerinde Bağdat valiliğine getirilen Türk asıllı Ebû'l-Hâris Arslan el-Besâsîrî, Mısır Fâtımî halifeliğiyle iş birliği yaparak askerî ve malî bakımdan gücünü daha da arttırmıştı. Halife Kâim-Biemrillâh ile veziri İbnü'l-Müslime'nin bütün kararları onun kontrolünden geçtikten sonra yürürlüğe giriyordu. İbnü'l-Müslime, halifeliği Arslan el-Besâsîrî'nin tahakkümünden kurtarmak amacıyla harekete geçti. Önce Musul Arap Emîri Kureyş b. Bedrân ile Arslan el-Besâsîrî aleyhine iş birliği yaptı, ardından Bağdat ve civarındaki Oğuzlar'ı ona karşı kışkırtmaya başladı. İbnü'l-Müslime'nin bu faaliyetleri üzerine Arslan el-Besâsîrî, halife ve devlet erkanına darphânededen her ay verilmekte olan tahsisatı kestirdi. Böylece Arslan ile Abbâsî halifesi arasında şiddetli bir mücadeleye başlamış oldu. Mahallî Arap emîrleri ve Şîî-Türkler'le ittifak yapan Arslan el-Besâsîrî, Irak Büveyhî Devleti'nin hükümdarı durumuna gelmişti. Bu sırada Bağdat'ta bulunan son Irak Büveyhî hükümdarı el-Melikürrahîm Hüsrev Fîrûz halife ile Arslan arasındaki bu mücadeleye seyirci kalmaktaydı. Arslan el-Besâsîrî'ye karşı âciz kalan Halife Kâim-Biemrillâh ve İbnü'l-Müslime, Büyük Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey'den yardım talebinde bulundular. Tuğrul Bey'in, ordusuyla Bağdat'a hareket ettiğini haber alan Arslan el-Besâsîrî Bağdat'tan kaçmak zorunda kaldı. 25 Ramazan 447'de (18 Aralık 1055) Bağdat'a giren Tuğrul Bey, Büveyhî askerlerinin Selçuklular'a karşı saldırıya geçmesi üzerine Büveyhî Hükümdarı el-Melikürrahîm'i yakalatıp hapse attırdı; böylece Büveyhîler'in Irak kolu tarihe karıştı (447/1055). Halife Kâim-Biemrillâh ile veziri İbnü'l-Müslime, Arslan el-Besâsîrî'nin tahakkümünden kurtulmuş oldular. Bu olaydan sonra Tuğrul Bey, saltanat iddiasıyla isyan eden İbrâhim Yinal'ı bertaraf etmek için Bağdat'tan ayrıldı. Şehrin savunmasız kalmasını fırsat bilen Arslan el-Besâsîrî müttefikî Kureyş b. Bedrân ile birlikte Bağdat'a girdi (6 Zilkade 450/25 Aralık 1058). Başta Mansûr Camii olmak üzere bütün Bağdat camilerinin hutbeyi Mısır Fâtımîleri adına okuttu. Bunun üzerine İbnü'l-Müslime savaştan hiç anlamadığı halde Türk, Deylemli ve bazı Bağdatlılar'dan oluşturduğu kuvvetlerle Arslan'a karşı saldırıya geçti, fakat büyük bir yenilgiye uğradı. Bu durumda Arap geleneğine göre Halife Kâim-Biemrillâh ile Vezir İbnü'l-Müslime'nin Arslan el-Besâsîrî'nin müttefikî Kureyş b. Bedrân'ın himayesine girmeleri gereki-

yordu. Ancak Kureyş, Arslan'ın itirazı üzerine geleneği bozarak İbnü'l-Müslime'yi kendisine teslim etti. Arslan el-Besâsîrî de İbnü'l-Müslime ve Kâdilkudât Ebû Abdullah ed-Dâmegânî'yi Harîmü'ttâhirî'de hapsetti. Halife ise Kureyş'in amcasının oğlu Muhâriş b. Mücellâ tarafından Fırat kıyısındaki Hadîsetü Âne Kalesi'ne götürüldü. Arslan el-Besâsîrî, İbnü'l-Müslime'yi ağır işkencelerden sonra Hallâc-ı Mansûr'un öldürüldüğü yerde idam ettirdi (28 Zilhicce 450 / 15 Şubat 1059). Kâdilkudât Ebû Abdullah ed-Dâmegânî ise para karşılığında serbest bırakıldı. Bu olaylar üzerine Tuğrul Bey ordusuyla Bağdat'a hareket etti. Arslan el-Besâsîrî Bağdat'tan Vâsî't'a kaçmak zorunda kaldı. Tuğrul Bey, Halife Kâim-Biemrillâh'ı Bağdat'a getirtip makamına iade etti. Arslan el-Besâsîrî'yi, bir baskın düzenleyerek beraberindekilerle birlikte yakalatıp öldürttü.

İbnü'l-Müslime başta nahiv ve hadis olmak üzere çeşitli alanlarda bilgi sahibiydi. Sünnî Abbâsî halifeliğinin Şîî Fâtımî hâkimiyeti altına düşmemesi için büyük gayret sarfetmiş, bu amaçla Büyük Selçuklu Devleti ile Fâtımîler aleyhine bir ittifak ve dayanışma sağlamaya çalışmıştır. Oğlu Ebû'l-Feth Muzaffer ile torunlarından Adudüddin İbnü'l-Müslime de Abbâsîler'e vezir olarak hizmet etmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IX, 402-403; XI, 391-392; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, VIII, 160, 162-164, 173, 190-197, 200-201; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, X, bk. İndeks.; Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 6, 9, 12; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân* (nşr. Ali Sevîm), Ankara 1968, s. 39-41, 45-46, 49-51, 55, 57, 72-73; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, s. 9-10; Ebû'l-Ferec, *Târîh*, I, 313-314; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVIII, 216-218; Mafizullah Kabir, *The Buwayhid Dynasty of Baghdad*, Calcutta 1964, s. 113-115, 192, 199, 211; Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976, s. 47, 52; Faruk Sümer, "Arslan el-Besâsîrî", *TDA*, sy. 42 (1986), s. 112-114; Cl. Cahen, "İbn al-Muslima", *El²* (İng.), III, 891-892.

ALİ SEVİM

İBNÜ'L-MÜSTEVFÎ

(ابن المستوفى)

Ebû'l-Bekrât Şerefüddin el-Mübârek b. Ahmed b. el-Mübârek el-Lahmî el-Erbilî (ö. 637/1239)

Muhaddis, tarihçi, edip ve şair.

Şevval 564'te (Temmuz 1169) Erbil'de doğdu. Hîre Kralı Nu'mân b. Münzir'in soyundan olup dedesi ve babasıyla amcası Ebû'l-Hasan Safiyyüddin Ali b. Mübârek

Erbil'de devletin malî işlerini yürüten Dîvân-ı İstifâ'da başkan (mütevîfî) olarak görev yapmıştır. İbnü'l-Mütevîfî Kur'ân-ı Kerim'i ezberledikten sonra Ebû Abdullah Muhammed b. Yûsuf el-Bahrânî ve Mekki b. Reyân el-Mâkisînî'den kıraat ve edebiyat tahsil etti. Ebû Yâsir Abdülvehhâb b. Hibetullah, Mübârek b. Tâhir el-Huzâî, Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Yâkût el-Hamevî, Şehâbeddin es-Sühreverdî, İbnü'd-Dübeysî gibi âlimlerden hadis öğrenip icâzet aldı. Uzun yıllar süren öğrenim hayatı sonunda hadis ve hadis ilimleri, luğat, edebiyat, tarih alanlarında ve hesaptan uzmanlaştı. Ebû Nasr Şemseddin İbnü's-Şîrâzî, Münzirî, İbnü's-Şa'ar ve İbn Hallikân ondan istifade edenlerden bazılarıdır.

İbnü'l-Mütevîfî, İslâm öncesi Arap tarihi alanında önemli bir mevkiye sahipti. Devrinin önde gelen şairlerinden biri olduğu için evi ilim ve edebiyat çevrelerinin tartışmalar yaptığı bir merkez durumundaydı. Geniş kültürü sayesinde Dîvânü'l-evkâf, Dîvân-ı İnşâ ve Dîvân-ı İstifâ reisliği gibi görevlere getirildi. 629'da (1232) Erbil Atabegi Muzafferüddin Kökbörî'ye vezir oldu ve onun 630 (1233) yılında ölümüne kadar bu görevini sürdürdü. Bu tarihten itibaren uzlete çekilip öğretim ve telifle uğraştı. Daha sonra Abbâsî Halifesi Müstansîr-Billâh'ın yakın dostluğunu ve ilgisini kazanan İbnü'l-Mütevîfî, onun özel kütüphanesindeki pek çok eseri inceleme imkânı buldu. Moğollar 634'te (1236-37) Erbil'e hücum edip halkı kılıçtan geçirmeye başlayınca Erbil Kalesi'ne sığındı; Moğollar'ın geri çekilmek zorunda kalması üzerine Musul'a yerleşmeye karar verdi. Musul Atabegi Bedreddin Lü'lü' onu büyük bir merasimle karşılayıp hazırlattığı eve yerleştirdi ve kendisine devlet hazinesinden maaş bağladı. Son derece zeki, mütevazî, cömert, ibadete düşkün, faziletli bir kişi olan ve "el-vezîr es-sâhib" diye anılan İbnü'l-Mütevîfî 5 Muharrem 637'de (7 Ağustos 1239) Musul'da vefat etti. (Zamanın şairleri onun için pek çok mersiye kaleme almışlardır.

Eserleri. 1. *Nebâhatü'l-beledi'l-hâmil bi-men veredehû mine'l-emâşil* (*Târîhu Erbil*). Erbil tarihine dair yegâne kitap olup yazılı belgelerin yanı sıra bizzat müellifin görüp işittiklerine dayalı olarak telif edilmiştir. Eserdeki pek çok biyografi hakkında diğer kaynaklarda bilgi bulunmaması, çeşitli edebî metinleri ve şiirleri, Hz. Peygamber'in hücre-i saâdetinin inşasıyla ilgili başka eserlerde rastlanmayan bilgileri ihtiva etmesi kitabın önemini arttırmaktadır. Tamamı dört cilt olduğu

belirtilen eserin günümüze ulaşan II. cildi Sâmî es-Sakkâr tarafından yayımlanmıştır (I-II, Bağdad 1980). 2. *en-Nizâm fî şerhi şî'ri'l-Mütenebbî ve Ebî Temâm* (nşr. Halef Reşîd Nu'mân, I-V, Bağdad 1989-1992). 3. *Muhtaşaru Tabakâtî's-su'arâ*. İbnü'l-Mu'tez'ın eserinin muhtasarıdır (*Tabakâtü's-su'arâ*, neşredenin girişi, s. 6-7; Brockelmann, I, 130). Kaynaklarda, İbnü'l-Mütevîfî'nin ayrıca bir divanı ve Zemahşerî'nin *el-Mufaşşal*'ındaki beyitleri şerhedip eleştirdiği *İşbâtü'l-Muhaşşal fî nisbeti ebyâtî'l-Mufaşşal* (*el-Muhaşşal'alâ ebyâtî'l-Mufaşşal*) adlı iki ciltlik bir çalışmasıyla *Sırrü's-şan'a* ve *Ebû Kûmâş* adlı edebiyatla ilgili eserleri bulunduğu zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Mu'tez, *Tabakâtü's-su'arâ* (nşr. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc), Kahire 1981, neşredenin girişi, s. 6-7; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 138; İbnü's-Şa'ar, *Kalâ'idü'l-cümân fî ferâ'idü'su'arâ'lî hâze'z-zamân* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1410/1990, VI, 36-78; İbn Hallikân, *Vefeyât* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1981, III, 522; el-Melikü'l-Eşref er-Resûlî, *el-Ascedü'l-mesbûk* (nşr. Şâkir Mahmûd Abdülmün'im), Beyrut 1395/1975, s. 495; İbnü'l-Fuâtî, *el-Havâdisü'l-câmi'a*, Beyrut 1407/1987, s. 135; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXIII, 49-52; Yâfiî, *Mir'âtü'l-ce-nân*, IV, 95-97; Şehâvî, *el-İlân bi't-tevbih*, s. 246; *Keşfü'z-zunûn*, I, 5, 281, 768, 771, 811; II, 988, 1776, 1923, 1960; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 130, 136, 496; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 3; Abbas el-Azzâvî, *et-Târîf bi'l-mü'errihin fî 'ahdî'l-Moğol ve'l-Türkman*, Bağdad 1376/1957, I, 60-61; Sâmî es-Sakkâr, *İmâretü Erbil fî'l-'aşri'l-Abbâsî ve mü'errihuâ İbnü'l-Mütevîfî*, Riyad 1413/1992; a.mlf., "İbnü'l-Mütevîfî ve kitâbühu Târîhu Erbil", *Âlemü'l-kütüb*, II/1, Riyad 1981, s. 90-98; Saîd Abdülfettâh Âşûr, "Târîhu Erbil", *el-Mecelletü'l-'Arabîyye li'l-ulûmi'l-insâniyye*, II/8, Küveyt 1982, s. 192-206; Ebû'l-Hasan Diyânet, "İbn Mütevîfî", *DMBİ*, IV, 608-609; İhsan Abbâs, "Ebn Mostawfî", *Elr.*, VIII, 43-44.

SÂMÎ ES-SAKKÂR

İBNÜ'L-MÜTEFENNİNE

(ابن المتفenne)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali er-Rahbî (ö. 577/1181)

Ferâize dair eseriyle tanınan Şâfiî fakihî

(bk. er-RAHBÎYYE).

İBNÜ'L-MÜZEVVİK

(bk. İBNÜ'S-SEDÎD, Fahreddin).

İBNÜ'L-MÜZEYYEN

(bk. KURTUBÎ, Ahmed b. Ömer).